

Eleonora Gonda-Soroczyńska, Katarzyna Przybyła

UZDROWISKO A ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE NA PRZYKŁADZIE SZCZAWNICY

SPA AND NATURAL ENVIRONMENT ON THE EXAMPLE OF SZCZAWNICA

Streszczenie

W opracowaniu zwrócono uwagę na Szczawnicę, miasto województwa małopolskiego, powiatu nowotarskiego, położone w jednym z najpiękniejszych zakątków południowej Polski, na styku Pienin i Beskidu Sądeckiego, w dolinie potoku Grajcarka, dopływu Dunajca. Od połowy XIX wieku jest ono znanym uzdrowiskiem, funkcjonującym już prawie dwieście lat. W 2005 roku postanowieniem sądu uzdrowisko powróciło do przedwojennych właścicieli rodziny hr. Stadnickich. Przeprowadzone analizy, wizje lokalne, inwentaryzacje, wywiady środowiskowe pozwoliły lepiej poznać tę miejscowość, przybliżyć jej ogólny potencjał, pozwoliły na wyciągnięcie stosownych wniosków, zwłaszcza w kontekście możliwości turystycznych, w tym uzdrowiskowych tego szczególnego miejsca, uwzględniając przede wszystkim niepowtarzalne środowisko przyrodnicze.

Słowa kluczowe: turystyka, uzdrowisko, środowisko przyrodnicze, potencjał turystyczny

Summary

In the elaboration attention has been paid to Szczawnica, a town in Małopolskie province, Nowy Targ poviat, located in one of the most beautiful spots in the South Poland, where Pieniny Mountains meet Beskid Sądecki, in the valley of Grajcarka stream, tributary of Dunajec. Since the half of 19th century it has been a famous spa, functioning for almost 200 years. In 2005 by court's ruling the spa returned to its prewar owners – the family of Stadniccy counts. Carried out analyses, on-site visits, stocktaking, local surveys enabled learning more about the place, bringing closer its general potential, enabled drawing proper conclusions,

especially in the context of tourist potential including spa potential of this special place, taking into consideration first of all unique natural environment.

Key words: *tourism, spa, natural environment, tourist potential*

WPROWADZENIE

Szczawnica to małe miasto, liczące 6032 stałych mieszkańców (2009 r.), położone w Polsce, w województwie małopolskim, powiecie nowotarskim. Usytuowane jest ono w jednym z najpiękniejszych zakątków południowej Polski, w dolinie potoku Grajcarek (prawy dopływ Dunajca), który stanowi granicę między Małymi Pieninami, a Beskidem Sądeckim, na wysokości 430-560 m n.p.m., w polsko-słowackiej strefie przygranicznej. Na zachód od uzdrowiska znajduje się Pieniński Park Narodowy (pow. 2346 ha), natomiast na wschód Popradzki Park Krajobrazowy (pow. 54 400 ha) [Kondracki 2000]. Nazwa miejscowości pochodzi od leczniczych kwaśnych wód mineralnych, zwanych przez górali „szczawami”, które już od 1810 r. butelkowano i wysyłano na cały teren byłego cesarstwa austro-węgierskiego, do którego przynależała Szczawnica [Rajchel i inni 2003]. To warunkom geologicznym miejscowość zawdzięcza swoje wody lecznicze, bowiem leży ona na granicy dwóch jednostek geologicznych: beskidzkiego fliszu, zbudowanego przede wszystkim z piaskowców i łupków, oraz Pienińskiego Pasa Skałkowego, zbudowanego z wapieni [Kleczkowski 1990]. Administracyjnie Szczawnica podzielona jest na Szczawnicę Wyżną i Szczawnicę Niżną. Od połowy XIX wieku jest znanym uzdrowiskiem, funkcjonującym już prawie dwieście lat. Po II wojnie światowej była uzdrowiskiem państwowym. Od 2005 roku powróciła w ręce prywatne. Leczy się tu choroby układu oddechowego i przewodu pokarmowego. W uzdrowisku występują szczawy alkaliczne słone, bardzo pozytywnie wpływające na zdrowie człowieka. Szczawnica leży u stóp góry Bryjarki, w bezpośrednim sąsiedztwie Pienińskiego Parku Narodowego. Wokół roztaczają się przepiękne krajobrazy, podziwiane przez kuracjuszy i turystów. Zieleni leśna zajmująca 2/3 powierzchni miejscowości korzystnie wpływa na jej mikroklimat. Ze wszystkich stron wznoszą się górskie zbocza, pokryte iglastymi lasami. Chronią one uzdrowisko przed wiatrami i zapewniają czyste powietrze. Nie sposób nie wspomnieć o dużym usłonecznieniu miejscowości i małej ilości opadów. Mocną stroną uzdrowiska jest usytuowanie wszystkich obiektów sanatoryjnych, domów wczasowych, pensjonatów na zboczach górskich, w parkach, wśród zieleni, w znaczącej odległości od głównych dróg komunikacyjnych. Taka lokalizacja tworzy wyjątkowo dogodne warunki do wypoczynku, regeneracji sił, poprawy samopoczucia. Dzięki specyficznemu mikroklimatowi, dobrze utrzymanej infrastrukturze turystycznej, w tym sanatoryjnej, miejscowość należy do najbardziej znanych i licznie odwiedzanych w Polsce. Zróżnicowana oferta turystyczna pozwala na wybór standardu miejsca, a tym samym na wybór ceny pobytu [Kurek 2008]. Szczawnica stanowi także doskonały punkt wypadowy do pieszych wędrówek po Pieninach.

UJĘCIE PROBLEMU

Celem opracowania jest próba rozpoznania i oceny stanu działalności tego znanego w kraju i Europie uzdrowiska [Łazarkowie 2007]. Poprzez przeprowadzone analizy, wizje lokalne, inwentaryzacje, wywiady środowiskowe, wywiady w gminie udało się dokładniej poznać tę miejscowość, zachodzące w niej przemiany ekonomiczne, społeczno-funkcjonalno-przestrzenne, przybliżyć jej ogólny potencjał turystyczny, wskazać główne kierunki rozwoju, zakwalifikować uzdrowisko do odpowiedniego schematu układu przestrzennego, pod względem powiązań z ośrodkiem osadnictwa stałego, wyciągnąć stosowne wnioski, zwłaszcza w kontekście możliwości turystycznych, w tym uzdrowiskowych tego szczególnego miejsca, uwzględniając przede wszystkim niepowtarzalne środowisko przyrodnicze [Węclawowicz-Bilska 2008]. Dzisiejsza Szczawnica to malowniczo położone miasto, znane uzdrowisko i ośrodek turystyczno-wypoczynkowy w jednym. Dalszy rozwój infrastruktury turystycznej (już dość mocno rozbudowanej i zmodernizowanej) może mieć znaczący, korzystny wpływ na rozwój całego miasta, na pozytywne skutki społeczno-ekonomiczne tj. zmniejszenie bezrobocia, na wzbogacenie kasy miasta o dodatkowe pieniądze pochodzące z podatku od nieruchomości i opłat turystycznych. Nadto może przyciągnąć kolejnych inwestorów, zwłaszcza z sektora finansowego i informatycznego.

UZDROWISKO W RĘKACH PRZEDWOJENNYCH WŁAŚCICIELI

Szczawnicę otaczają ze wszystkich stron tereny chronione, bogate w walory przyrodniczo-krajobrazowe. Są to: Pieniński Park Narodowy, PIENAP na Słowacji, Popradzki Park Krajobrazowy. Dynamiczny rozwój Szczawnicy jako uzdrowiska rozpoczął się w połowie XIX wieku. Wówczas jego właścicielem był Józef Szalay, który od 1839 roku budował pierwsze łazienki, nowe budynki zdrojowe i pensjonaty, nadał oprawę architektoniczną odkrytym źródłom: Magdaleny, Walerii, Jana, Szymona, Heleny i Anieli, powiększył i unowocześnił Park Zdrojowy, z ciekawymi okazami drzew i krzewów, wybudował kaplicę zdrojową. Zapraszał on do Szczawnicy wybitnych ludzi epoki, między innymi znanego balneologa Józefa Dietla. Bywały tu również takie osobistości jak: Adam Asnyk, Józef Ignacy Kraszewski, Cyprian Kamil Norwid, Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus, Stefan Jaracz, Jan Matejko i inni. Przed śmiercią w 1876 roku zapisał on Zakład Zdrojowy Akademii Umiejętności w Krakowie. Trudności finansowe i organizacyjne zmusiły Akademię do sprzedaży Szczawnicy w 1909 roku Adamowi Stadnickiemu, który w okresie międzywojennym remontował domy zdrojowe, ujął nowe źródła, poszerzył Park Górny o teren Połonin. W latach 1933 - 1936 wybudował Inhalatorium (wyposażone w pierwsze w Polsce komory pneumatyczne). Po II wojnie światowej uzdrowisko prze-

szło na własność państwa. Wybudowano nowe sanatoria branżowe i nowoczesny Zakład Przyrodolecznicy. W 1962 roku Szczawnica otrzymała prawa miejskie. W 2005 roku, postanowieniem sądu, uzdrowisko powróciło do przedwojennych właścicieli rodziny hr. Stadnickich. Od 2009 roku w centrum Szczawnicy tworzone jest Muzeum Uzdrowskie. Jego inicjatorem i fundatorem jest Andrzej Mańkowski, wnuk ostatniego właściciela źródła Adama hr. Stadnickiego. Zebrano już ponad 350 różnych przedmiotów związanych z uzdrowiskiem, ryciny, plany budynków, stare fotografie, kartki pocztowe, książki, archiwalne dokumenty.

Rys. 1. Schemat funkcjonalno-przestrzenny Szczawnicy (opracowanie własne)
Fig. 1. Functional and spatial diagram of Szczawnica (author's own elaboration)

SZCZAWNICA „PERŁĄ I KRÓLOWĄ POLSKICH WÓD”

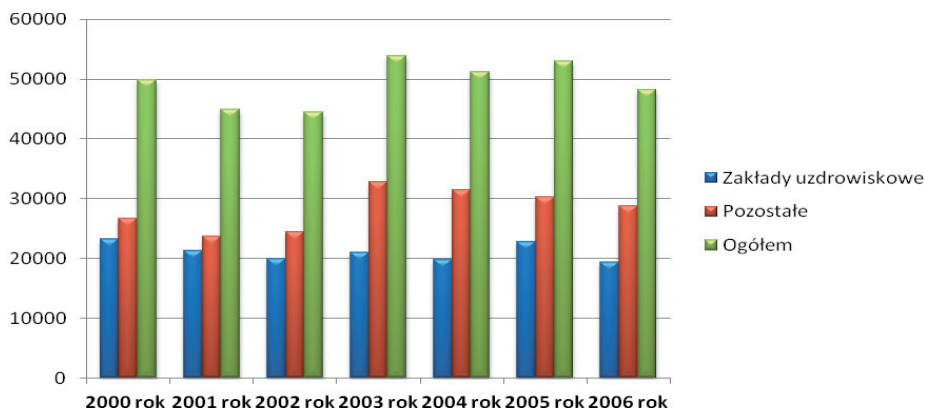
Uzdrowisko jest obdarzone zróżnicowanymi, co do składu, wodami mineralnymi. Nie bez powodu otrzymało miano „Perły polskich wód”, czy „Królowej polskich wód”. W Karpatach występują wody mineralne we wszystkich jednostkach tektonicznych. Są to wody infiltracyjne, które siąkając w podłoże napotykały wyziewy dwutlenku węgla (w Polsce związane z wulkanizmem Karpat w trzeciorzędzie). Wody te po nasyceniu się CO₂ stają się bardziej aktywne chemicznie i rozpuszczają skały, w których płyną. Sytuacja ta prowadzi do ich zmineralizowania się. Największe nagromadzenie tych wód występuje w obrębie płaszczowiny magurskiej. W Szczawnicy są to szczawy wodorowęglanowe, sodowe, jodkowe, bromkowe bogate w sole mineralne i liczne mikroelementy,

które w swoim składzie fizyko - chemicznym zawierają powyżej 1 g wolnego dwutlenku węgla (CO_2) w 1 dm³ wody.

W 1993 roku w Szczawnicy, na podstawie decyzji Ministerstwa Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa (MOŚZNiL) został utworzony obszar górniczy „SZCZAWNICA I” dla złoża wód leczniczych. Przedsiębiorstwo Państwowe „Uzdrowisko Szczawnica” otrzymało na okres 20 lat, tj. do 2013 roku koncesję (nr 118/93 z 9.06.1993 wydaną przez MOŚZNiL) na eksploatację wód leczniczych z przeznaczeniem do zabiegów leczniczych oraz produkcji rynkowej. Mocą rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 16 sierpnia 1994 roku (Dz.U.1994.89.417) wody mineralne ze złoża w uzdrowisku Szczawnica zaliczone zostały do wód leczniczych. Złoże to zostało rozpoznane i obecnie jest udostępnionych 10 ujęć. Wody eksploatowane ze złoża wód leczniczych w Szczawnicy to szczawy typu: „Jan -14”, „PD-4” ($\text{HCO}_3\text{-Na-Ca, HBO}_2$); „Szymon”, „Stefan” ($\text{HCO}_3\text{-Cl-Na-Ca, CO}_2, \text{HBO}_2$); „Magdalena”, „B-4”, „Wanda” ($\text{HCO}_3\text{-Cl-Na, CO}_2, \text{Br, J, HBO}_2$); „Jan”, „Józefina” ($\text{HCO}_3\text{-Cl-Na, CO}_2, \text{J, HBO}_2$); „Pitoniakówka F” ($\text{HCO}_3\text{-Cl-Na-CO}_2, \text{HBO}_2$); „Pitoniakówka BCDG” ($\text{HCO}_3\text{-Cl-Na-HBO}_2$) [Micyński i inni 1998]. Przeprowadzone w 1998 roku analizy wód z poszczególnych ujęć pozwoliły na określenie typów wód i zasobności źródeł. Wykazały również, że skład wody w ujęciach jest stabilny. Całkowita wydajność wszystkich źródeł wynosi: 2,1122 m³/h (50,693 m³/dobe). Nowym, nie zatwierdzonym jeszcze ujęciem wody leczniczej jest „Eskulap”.

Poszczególne źródła zlokalizowane są: źródło „Magdalena” w centrum Szczawnicy (około 100 m poniżej Placu Dietla), przy pijalni wód leczniczych; źródło „Szymon” poniżej Parku Dolnego, w bezpośrednim sąsiedztwie ul. Głównej; ujęcia „Jan” i „Jan 14” 150 m na północ od placu Dietla, w komorze szybowej; źródło „Wanda” ponad Parkiem Dolnym, na południowym stoku góry Bryjarka; otwór „PD-4” o głębokości 30 m, zlokalizowany w północnej części Parku Dolnego, u stóp góry Bryjarka; ujęcia „Stefan”, „Józefina”, „B-4” przy Placu Dietla, w szybie eksploatacyjnym wykonanym pod budynkiem dawnej pijalni; ujęcie „Pitoniakówka” w dolinie potoku Skotnickiego, na jego lewym brzegu. Kuracjusze, czasowicze i mieszkańcy Szczawnicy korzystają również z pijalni otwartych, stanowiących ogólnodostępne punkty czerpalne, w których udostępniona jest woda z ujęć „Szymon”, „Wanda” i „Pitoniakówka”.

Szczawnickie wody mineralne, dzięki swoim leczniczym właściwościom są wykorzystywane do prowadzenia zabiegów w zakresie schorzeń laryngologicznych, pulmonologicznych i alergologicznych. Leczone są również towarzyszące choroby narządów ruchu i układu krążenia. Zasadniczą część usług leczniczych stanowią kąpiele lecznicze i zabiegi inhalacyjne.

Rysunek 2. Liczba kuracjuszy i turystów odwiedzających rocznie Szczawnicę w latach 2000-2006

Figure 2. Yearly number of patients and tourists visiting Szczawnica in years 2000-2006

Stosowane zabiegi to: inhalacje celkowe indywidualne i zbiorowe, zabiegi w komorach pneumatycznych, płukania gardła, wannowe kąpiele mineralne i kwasowęglowe, kąpiele basenowe, hydroterapia, masaże suche i podwodne, okłady parafinowe, gimnastyka lecznicza indywidualna i zbiorowa, apiterapia i krenoterapia.

Występujące w Szczawnicy wody mineralne wykorzystywane są nie tylko w celach leczniczych. Od 1995 roku w Szczawnicy funkcjonuje rozlewnia wody mineralnej „Jan”, „Stefan” i „Helena”. Wody rozprowadzane są komercyjnie na terenie całego kraju, w specjalnych opakowaniach (kartonowych). Ich dystrybucja odbywa się w wybranych sklepach i aptekach.

WARUNKI KLIMATYCZNE W KONTEKŚCIE UZDROWISKA

Klimat Szczawnicy ma charakter podgórski, umiarkowanie bodźcowy, o dużym zróżnicowaniu przestrzennym bodźców klimatycznych [Kozłowska-Szczęśna i inni 2002]. W miejscach płaskich i zalesionych panuje klimat bardziej oszczędzający natomiast w partiach stromych, z różnorodną roślinnością klimat hartujący. Wszystkie elementy klimatu posiadają przeciętne wartości (temperatura powietrza [średnia roczna] 6,3°C; amplituda temperatur skrajnych 61,2°C. W roku dni z komfortem klimatycznym 48%; liczba dni gorących 29; liczba dni bardzo mroźnych 32; liczba dni z opadem 179; średnia prędkość wiatru 2,0 m/s). Panujące tu warunki klimatyczne w kontekście zdrowotnym i wypoczynkowym są niezwykle korzystne dla ludzi, z powietrzem wolnym od tzw. alergenów, sprzyjającym skuteczności stosowanych metod leczenia.

DZIEDZICTWO KULTUROWE I ATRAKCJE TURYSTYCZNE SZCZAWNICY CZYNNIKIEM PROROZWOJOWYM MIASTA

W Szczawnicy podziwiać można liczne budowle XVIII i XIX wiecznej architektury zdrojowej. Posiada ona cechy stylu szwajcarskiego. Są to m.in. rzadkie już domy góralskie. Niektóre z nich zamiast numerów domów zachowały unikatowe herby - godła rodów szczawnickich. Z okresu powojennego na uwagę zasługuje architektura sanatoryjna lat 60-tych i 70-tych tj. obiekty sanatoryjne: Górnik, Hutnik, Nauczyciel, Budowlani, Dzwonkówka, Papiernik, Nawigator oraz Zakład Przyrodolecznicy. Wśród zabytków Szczawnicy wymienić należy m.in. kaplicę Matki Boskiej Królowej Nieba w Parku Górnym (projektu Szalaya), z obrazem jego autorstwa; fontannę i obelisk na Placu Dietla; Kaplicę Matki Boskiej Częstochowskiej z XIX wieku (dawną pijalnię wody ze źródła Wanda) w Parku Dolnym; neogotycki Kościół św. Wojciecha z 1892 roku projektu Stanisława Eliasza Radzikowskiego; Muzeum Pienińskie im. J. Szalaya w Szczawnicy na pl. Dietla z ciekawymi zbiorami regionalnymi i uzdrowiskowymi; dobrze zachowane polemkowskie cerkwie w przyłączonych do Szczawnicy w 1962 roku byłych wsiach Jaworkach i w Szlachtowej, obecnie kościoły wyznania rzymsko-katolickiego. Folklor górski, stanowiący dziedzictwo kulturowe jest na co dzień obecny w gwarze pienińskiej, strojach regionalnych noszonych podczas uroczystości przez rodowitych szczawniczanki i na co dzień przez dorożkarzy, w wyrobach rzemieślniczych (drewno, skóry i wełna owcza), produktach regionalnych.

Oprócz licznych atrakcji turystycznych znajdujących się w mieście (w tym obiekty zabytkowe, kolej linowo-krzeselkowa na Palenicę [722 m n.p.m.], wózkowa rywna [zjeżdżalnia] grawitacyjna dla dzieci i dorosłych, trasy rowerowe i konne o zróżnicowanym stopniu trudności, tor slalomowy dla amatorów kajakarstwa górskiego, wyciągi narciarskie i trasy zjazdowe, rywna snowboardowa, sztucznie naśnieżane trasy narciarskie, kryty basen, korty tenisowe) wymienić można również te poza jego granicami administracyjnymi. Należą do nich np.: Pieniński Park Narodowy obejmujący środkową część pasma Pienin z Trzema Koronami (982 m n.p.m.), z wyjątkowym bogactwem flory i interesującym światem owadów, zwłaszcza motyli na śródleśnych polanach i na zboczach wśród skał oraz Przełom Dunajca (uznany za ścisły rezerwat Pienińskiego Parku Narodowego); Wąwóz Homole - rezerwat krajobrazowy w Małych Pieninach, ciągnący się od Jaworek na południu w kierunku Wysokich Skałek (1050 m), wyżłobiony w skałach wapiennych przez potok Kamionka, w górnej części zamknięty wielkimi blokami skalnymi; Czorsztyn - ruiny gotyckiego zamku z XVI w. fundacji króla Kazimierza Wielkiego, częściowy rezerwat krajobrazowy; Niedzica - zamek (przed 1330 r., rozbudowany w 1601 r., kilkakrotnie przebudowany w XVII i XVIII w., składający się z gotyckiego zamku górnego oraz renesansowego zamku dolnego); Jezioro Czorsztyńskie z zapórą wodną pomię-

dzy zamkami w Niedzicy i Czorsztynie; Kościółek w Dębnie - zabytek kl. "0"; wycieczki na Słowację; znakowane trasy rowerowe. Wszystkie wskazane elementy dziedzictwa kulturowego oraz liczne atrakcje turystyczne w tym sportowe stanowią ważny czynnik prorozwojowy miasta.

POWIĄZANIA PRZESTRZENNE ZAŁOŻENIA UZDROWISKOWEGO Z OŚRODKIEM OSADNICTWA STAŁEGO

Uzdrowisko Szczawnica, podobnie jak i inne uzdrowiska występujące w Polsce nie stanowi samodzielnego układu przestrzennego, lecz występuje w powiązaniu, z ośrodkiem osadnictwa stałego, czyli z miastem Szczawnica. Podobne rozwiązania przestrzenne występują również w innych państwach europejskich. Historyczne założenia uzdrowiskowe bywają bardzo silnie zintegrowane z ośrodkiem miejskim. Założenia powstałe wspólnie, usytuowane są w pewnej odległości, tworząc układ sprzężony z całą miejscowością. Zgodnie z teorią układów przestrzennych miejscowości uzdrowiskowych, wyróżnia się sześć schematów układów przestrzennych, które występują w powiązaniach uzdrowisk z ośrodkami osadnictwa stałego: układ izolowany, układ sprzężony, układ sprzężony równoległy, układ zintegrowany, układ wchłonięty, układ przemieszany [Węclawowicz-Bilska 2008].

W wyniku przeprowadzonych badań i analiz, stwierdzić można, iż Szczawnica stanowi przykład układu zintegrowanego w relacjach miasto-uzdrowisko. Układ ten występuje wówczas, gdy dochodzi do pełnego złączenia terenów osiedleńczych ze strukturą sanatoryjną, a układ przestrzenny uzdrowiska jest wyraźnie wykrystalizowany [Węclawowicz-Bilska 2008]. Sytuacja taka ma miejsce, gdy pierwotnie równoległe z rozwojem usług leczniczych rozwijane są funkcje mieszkalnictwa stałego, wypoczynku i turystyki. Z czasem funkcje te zaczynają dominować i zajmować coraz większe przestrzenie. W układzie tym trudno nieraz określić granice między poszczególnymi jednostkami przestrzennymi, bowiem dochodzi do bardzo silnego zintegrowania uzdrowiska z tkanką miejską. Ośrodki usługowe miejski i balneologiczny są ze sobą połączone, występują bowiem niemal na tym samym obszarze. Warunki leczenia w tym układzie są zazwyczaj utrudnione. Dochodzi często do marginalizacji funkcji leczniczych na korzyść innych działań turystyczno-rekreacyjnych. Układy zintegrowane dotyczą zazwyczaj dużych założeń uzdrowiskowych, o długo prowadzonej działalności balneologicznej. W Polsce tego typu układ można zaobserwować w takich uzdrowiskach jak: Konstancin koło Warszawy, Krynica Górską. Wśród europejskich przykładów układu zintegrowanego wymienić można francuskie uzdrowisko Vichy lub angielskie Bath.

Na układ przestrzenny założenia uzdrowiskowego wpływ ma występująca w nim zabudowa uzdrowiskowa. W zabudowie uzdrowiskowej Szczawnicy wyróżnić można obiekty kubaturowe takie jak: sanatoria, prewentoria, szpitale

uzdrowiskowe, ośrodki wypoczynkowo-lecznicze, zakład przyrodolecznicy, pijalnię wód mineralnych, inhalatorium, hotele, pensjonaty. Leczenie uzdrowiskowe w Szczawnicy oferują: "Uzdrowisko Szczawnica" S.A.; Centrum Wczasowo-Lecznicze "Górnik"; Ośrodek Sanatoryjno-Wypoczynkowy "Budowlani"; Ośrodek Sanatoryjno-Wypoczynkowy ZNP „Nauczyciel”; Sanatorium Uzdrowiskowe "Hutnik"; Sanatorium "Watra-Nawigator"; Sanatorium Uzdrowiskowe „Papiernik”; Sanatorium Uzdrowiskowe „Inhalatorium”; Sanatorium Uzdrowiskowe „Dzwonkówka”. Wszystkie wymienione obiekty zlokalizowane są z dala od głównych ciągów komunikacyjnych, wśród zieleni, otoczone zielenią, często zielenią parkową.

Rysunek 3. Zabudowa uzdrowiskowa Szczawnicy (opracowanie własne)
Figure 3. Spa settlement of Szczawnica (author's own elaboration)

ZWIĘKSZENIE ATRAKCYJNOŚCI TERENU POPRZECZ POPRAWĄ JAKOŚCI ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO, OCHRONĘ I WZROST RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ I KRAJOBRAZOWEJ

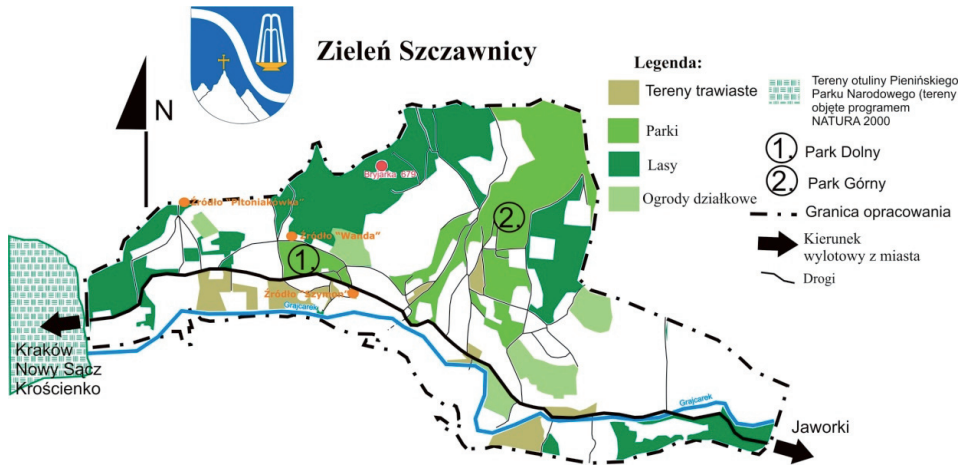
Szczawnica jest usytuowana na obszarze dwóch odrębnych jednostek geobotanicznego podziału Polski. W południowej jej części rozciąga się Okręg Pieniński. Pozostały teren należy do Okręgu Beskidzkiego Gorczańsko-Sądeckiego. Jednocześnie jest położona w zasięgu obszaru węzłowego o znaczeniu międzynarodowym: 43M Obszar Sądecki. Tworzą go zespoły florystyczne i faunistyczne o największej bioróżnorodności i zdolności do samoodtwarzania. Ze względu na skład gatunkowy to najbardziej reprezentatywne zespoły dla

tej części Karpat Zachodnich. Stanowią tzw. trzon ekologiczny Karpat. Ponadto obszar Małych Pienin, jako część składowa Pasa Skalicowego, wchodzi w skład tzw. „dużej ostoi przyrody CORINE” o znaczeniu europejskim. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż cały obszar Szczawnicy podlega ochronie. Wśród różnych form ochrony przyrody znajdują się: Pieniński Park Narodowy; Popradzki Park Krajobrazowy; 2 specjalne obszary ochrony siedlisk projektu „NATURA 2000”: PLH120009 - Pieniny oraz PLH 120010 - Ostoja Popradzka; Obszar chronionego krajobrazu dawnego województwa nowosądeckiego; rezerваты przyrody; użytek ekologiczny. Współczesna ochrona przyrody łącząc historycznie wykształcone kierunki, konserwatorski, biocenotyczny i planistyczny, dąży zarówno do ochrony określonych terenów lub tworów przyrody, jak i ochrony zasobów oraz sił produkcyjnych przyrody. Tak rozumiana ochrona przyrody stawia przed sobą następujące cele: ochronę terenów i tworów przyrody o wysokich walorach przyrodniczych; zachowanie ciągłości procesów ekologicznych i trwałości puli genowej roślin i zwierząt; zachowanie zdolności samoregulacyjnych przyrody na całym obszarze kraju.

Ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazowej jest jednym z ważniejszych obszarów bezpieczeństwa ekologicznego państwa (wg „II Polityki Ekologicznej Państwa”). Jako główne cele działań przyjęto między innymi usunięcie lub ograniczenie zagrożeń dla zachowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej oraz zachowanie, odtworzenie i wzbogacanie zasobów przyrody.

W Szczawnicy włączono wyznaczone obszary do sieci „NATURA 2000” i objęto je odpowiednimi formami ochrony. W celach strategicznych długoterminowych do 2011 roku uwzględniono m.in.: ustanawianie użytków ekologicznych i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych na terenach rolniczych, gdzie występują pozostałości ekosystemów i cennych fragmentów krajobrazu; powiązanie przestrzenne form prawnych i działań ochrony przyrody z sąsiadującymi gminami; waloryzację obszarów przyrodniczo cennych; respektowanie przez użytkowników środowiska zasad prorozwojowych na terenach cennych przyrodniczo i krajobrazowo; uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego selektywnego dostępu do terenów wyjątkowo cennych przyrodniczo; podnoszenie świadomości ekologicznej w społeczeństwie; ochronę wartości i powiązań elementów środowiska przyrodniczego- w tym ochronę i pielęgnację rolniczej przestrzeni produkcyjnej; zachowanie i pielęgnowanie walorów krajobrazowo-kulturowych, służących rozwojowi funkcji turystycznych i wypoczynkowych; ochronę gatunkową roślin i zwierząt, które są chronione lub zagrożone wyginięciem w stanie naturalnym, a mającą znaczenie dla ochrony bioróżnorodności; promowanie rozwoju rolnictwa ekologicznego i agroturystyki; tworzenie nowych obszarów chronionych; opracowanie planów ochrony siedlisk gatunków, które są zagrożone; prowadzenie zalesiania równoległe z działaniami prowadzącymi do zróżnicowania struktury gatunkowej lasów i poprawy struktury wiekowej drzewostanów; stworzenie systemu zachęcającego rolników do zale-

siania nieużytków będących ich własnością, leżących odłogiem oraz słabych bonitacyjnie użytków rolnych.

Rysunek 4. Tereny zieleni w Szczawnicy (opracowanie własne)
Figure 4. Green areas in Szczawnica (author's own elaboration)

DYSKUSJA

Przez najbliższe lata, w dalszym ciągu będzie wzrastał stopień urbanizacji terenu Szczawnicy i zagęszczania się infrastruktury. Procesy te mogą zagrażać walorom przyrodniczym i krajobrazowym miasta. Niezbędny jest wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa. Opracowana strategia zrównoważonego rozwoju winna stworzyć możliwość bezkolizyjnej realizacji zadań ekologicznych i gospodarczych, a tym samym przyczynić się do wzrostu atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej miasta, z zachowaniem równowagi ekologicznej na obszarach cennych przyrodniczo.

PODSUMOWANIE

Rozpatrując istnienie zasobów i walorów przyrodniczych na terenie uzdrowiska Szczawnica, należy analizować je w kilku płaszczyznach. Występowanie tych samych zasobów uznać można jednocześnie za czynnik prorozwojowy, jak i ograniczający rozwój. Wśród czynników prorozwojowych w tym aktywnym turystycznie rejonie kraju wymienić można dogodne powiązania komunikacyjne (drogowe) z regionem; uczestnictwo w Euroregionie „Tatry” (rozwój współpracy obszarów przygranicznych), z możliwością wykorzystania

funduszy pomocowych PHARE i innych programów UE. Ze względu na niską jakość bonitacyjną gleb korzystne jest w Szczawnicy zastępowanie gruntów ornych nasadzeniami leśnymi lub naturalnymi użytkami (łąki). Powietrze zanieczyszczone jest w średnim stopniu (dobry stan zieleni i lasów), co pozytywnie wpływa na zdrowie i jakość życia mieszkańców stałych i kuracjuszy (drogi oddechowe). Rozwój turystyki (w tym uzdrowiskowej) przebiega w rejonach z dala od głównych ciągów komunikacyjnych. Wśród walorów przyrodniczych wymienić należy dużą różnorodność krajobrazową i przyrodniczą, w której sprzyjającymi rozwojowi funkcji turystycznej, krajoznawczej i wypoczynkowej są: wysoki stopień naturalności środowiska, urozmaicone ukształtowanie terenu, duże zasoby wód powierzchniowych o wysokich zdolnościach samooczyszczania i cennych walorach krajobrazowych, występowanie wartościowych źródeł mineralnych i leczniczych, stosunkowo niewielkie zagrożenie powodziowe w dolinach Grajcarka i Dunajca, ogólnie korzystne warunki bioklimatyczne, bardzo duży udział terenów leśnych i wysoka bioróżnorodność siedlisk roślinnych, bogaty świat zwierząt (możliwość uprawiania myślistwa i wędkarstwa). Czynnikiem prorozwojowym są także walory kulturowe (liczne zabytki), dające możliwość intensyfikacji rozwoju krajoznawstwa i turystyki oraz ponadregionalnego znaczenia miasta. Ważnym czynnikiem prorozwojowym jest unikalny krajobraz całego obszaru Szczawnicy.

Do czynników negatywnych, pogarszających możliwości rozwojowe miasta zaliczyć można: ograniczone możliwości w bezpośrednich powiązaniach funkcjonalnych i przestrzennych, na styku granic z sąsiednimi gminami; brak linii kolejowych; małe zaangażowanie w promocję walorów miasta; brak informacji o występowaniu zagrożenia wysoką zawartością ozonu w okresie letnim (z powodu wzmożonego ruchu samochodowego) oraz zanieczyszczenia powietrza (powstawanie tzw. zimowego smogu); pogorszenie warunków zamieszkania ludności stałej ze względu na nadmierne natężenie hałasu wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych. Istotnym minusem jest: duży udział terenów ograniczających możliwość rozwoju funkcji osadniczej i rolnictwa, zwłaszcza tych położonych powyżej 700 m n.p.m. i terenów osuwiskowych, podatnych na erozję; zanieczyszczenie fizyko-chemiczne i mikrobiologiczne wód Grajcarka i Dunajca; mała odporność wód podziemnych na zanieczyszczenia; zagrożenie doliny Dunajca na wypadek awarii zapory w Czorszynie; możliwość okresowych przekroczeń dopuszczalnych wartości stężeń zanieczyszczeń powietrza w dolinach Grajcarka i Dunajca, zwłaszcza w stanach inwersyjnych; przewaga słabych i bardzo słabych gleb gruntów ornych; ograniczenia w użytkowaniu drzewostanów leśnych pełniących funkcje wodo- i glebochronne. W kwestii walorów kulturowych słabą stroną stanowią wytyczne konserwatorskie dziedzictwa kulturowego dotyczące ograniczeń zabudowy (współczesna zabudowa miejscowości w większości przypadków nie jest dostosowana do rodzaju i charakteru miejscowej tradycji i lokalnego krajobrazu), dla funkcji osadniczej

wprowadzenie ograniczeń lokalizacji, gabarytu i formy obiektów celem zachowania walorów krajobrazu kulturowego.

Najważniejszymi problemami środowiskowymi, które będą stanowiły bazę dla długoterminowej polityki i strategii wdrożeniowej, zmierzającej do osiągnięcia założonych celów będą: zmniejszenie poziomu zanieczyszczenia powietrza przez substancje pochodzące ze środków transportowych przy głównych ciągach komunikacyjnych, które stanowią zagrożenie dla środowiska i zdrowia mieszkańców miasta; ochrona zasobów wodnych poprzez: poprawę jakości wód powierzchniowych, eliminację możliwości skażenia wód podziemnych spowodowanego sposobem zagospodarowania przestrzennego i stanem środowiska; ochrona powierzchni ziemi poprzez: ograniczenie ilości odpadów składowanych bez przetwarzania, eliminację zagrożenia utraty różnorodności funkcji powierzchni związanej z niewłaściwym gospodarowaniem przestrzenią, co może spowodować zmniejszenie walorów przyrodniczych, krajobrazowych i turystycznych Szczawnicy.

WNIOSKI KOŃCOWE

1. Szczawnica i jej okolice stanowią jeden z najpiękniejszych zakątków na mapie południowej Polski.

2. Środowisko przyrodnicze Szczawnicy stanowi podstawowy walor tego miasta uzdrowskiego (zieleń, góry, lasy, zdrowe górskie powietrze, specyficzny mikroklimat, wody mineralne).

3. Szczawnica jako uzdrowisko zintegrowane (wg teorii układów przestrzennych miejscowości uzdrowskich) posiada ogromny potencjał turystyczny.

4. Gmina znacząco zabiega o ochronę środowiska i walorów przyrodniczych (zieleń, wody mineralne, wody powierzchniowe, walory klimatyczne) oraz dziedzictwo kulturowe.

5. Szczawnica to miejsce kultywowania dawnych tradycji (stroje regionalne, gwara, wyroby rzemieślnicze, produkty regionalne).

6. Lokalizacja uzdrowiska w strefie przygranicznej ze Słowacją sprawia, że jest ono odwiedzane także przez turystów zagranicznych, nie koniecznie borykających się z problemami zdrowotnymi.

7. Miejscowość posiada dobre warunki do uprawiania sportów: kajakarskich, rowerowych, lotniarskich, turystyki pieszej, zimą - narciarstwa i snowboardu (wiele tras narciarskich, najdłuższa 2 km na Palenicę, z 4 krzeselkowym wyciągiem).

BIBLIOGRAFIA

- Kleczkowski A. S. *Mapa obszarów głównych zbiorników wód podziemnych (GZWP) w Polsce wymagających szczególnej ochrony*, Instytut Hydrogeologii i Geologii Inżynierskiej Akademii Górniczo-Hutniczej, Kraków, 1990.
- Kondracki J. *Geografia regionalna Polski*, PWN, Warszawa, 2000.
- Kozłowska-Szczęśna T., Błażejczyk K., Krawczyk B., Limanówka D. *Bioklimat uzdrowisk polskich i możliwości jego wykorzystania w lecznictwie*, PAN, Warszawa, 2002, s. 455-470.
- Kurek W. *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2008, s. 446-483.
- Łazarkowie M. R. *Uzdrowiska w Europie. Teraźniejszość i rys historyczny*, Wydawnictwo Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej im. Wincentego Pola w Lublinie, Lublin, 2007, s. 92-94.
- Miczynski J., Kozak J., Jurkiewicz T. *Przestrzenny rozkład stężeń dwutlenku siarki i azotu w rejonie Pienińskiego Parku Narodowego*, Pieniny - Przyroda i Człowiek, tom 6, PPN, Szczawnica, 1998.
- Rajchel L., Józefko I., Motyka J., Rajchel J. *Zasoby i wykorzystanie wód mineralnych Szczawy, Krościenka i Szczawnicy*, Współczesne problemy hydrogeologii, T. 11, cz. 2, Politechnika Gdańska, Wydział Budownictwa Wodnego i Inżynierii Środowiska, Gdańsk, 2003.
- Węclawowicz-Bilska E. *Uzdrowiska polskie*, Politechnika Krakowska, Kraków, 2008, s. 92.

Dr inż. arch. Eleonora Gonda-Soroczyńska
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Katedra Gospodarki Przestrzennej
ul. Grunwaldzka 53, 50-357 Wrocław,
tel. 071-320-56-16, fax 071 320-56-07
e-mail:eleonora.gonda-soroczynska@up.wroc.pl

Dr Katarzyna Przybyła
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Katedra Gospodarki Przestrzennej
ul. Grunwaldzka 53
50-357 Wrocław
tel. 071-320-56-16, fax 071 320-56-07
e-mail: katarzyna.przybyla@up.wroc.pl

Recenzent: *Prof. dr hab. Władysława Stola*